

sú aj domáce recepty písané po slovensky; sleduje, ako sa domáci jazyk uplatňoval v kázňovej tvorbe, v modlitebníkoch. Jeho pozornosti neunikli ani preklady františkánskej náboženskej literatúry do domáceho jazyka – napríklad preklady Antona Benčíča z latinčiny do slovenčiny (Kameň probující Rozepre Víri, Trnava, 1797), či z maďarčiny do slovenčiny (Manna spasiteľna, Trnava, 1794 – 95).

„Človek sa rodí ku práci a vták ku lietaniu. Práca statočná je človeku užitočná. Ňou si človek napravuje zdravie, upevňuje silu, nadobúda výživu i bohatstvo, chráni sa od hriechov, áno, i nebo i všetko dobré dostáva...“ Lepáček píše o diele Kameň pomoci, a platí to aj o jeho plodnom úsilí. Niekedy sa zdá, že snaženie človeka stroskotalo, lebo nestihol viac, než položiť prvý kameň. Perspektíva tohto súdu sa však mení vo chvíli, keď sa kameň stáva súčasťou nového mostu.

K Lepáčkovmu výskumu Gavlovičovho života a diela

GIZELA GÁFRIKOVÁ, Ústav slovenskej literatúry SAV, Bratislava

Začiatkom tridsiatych rokov 20. storočia zápasila ešte slovenská literárna historiografia s množstvom elementárnych koncepčných a metodologických problémov. Náročnejšie otázky – vrátane vedecky presvedčivej periodizácie slovenského literárneho vývinu (predovšetkým v jeho starších štádiách) – si ešte len začínala formulovať. Uspokojivú úroveň nedosahovala ani úroveň poznania literárnohistorického materiálu. Prvá vedecká historiografická syntéza slovenskej literatúry, Vlčkove *Dejiny literatúry slovenskej*, opakovane vydaná aj v dvadsiatych a tridsiatych rokoch 20. storočia, vykazovala (i autorom priznaný a doplňaný) deficit najmä v evidencii a výklade slovesnej tvorby starších storočí vôbec a literatúry katolíckej proveniencie zvlášť. O Vlčkovom „obídení“ inojazyčnej, predovšetkým latinskej produkcie domácich autorov ani nehovoriac.

Z diela Hugolína Gavloviča bolo Jaroslavovi Vlčkovi dlho dostupné výlučne Rešetkovo vydanie *Valaskej školy mravův stodoly* (Trnava, 1830, 1831). Za daných obmedzených možností venoval jej autorovi celkom primeraný portrét (ktorý o čosi neskôr v syntéze dejín českej literatúry výrazne prepracoval, Gavloviča však v intenciách zaradenia do českých historických a literárnych súvislostí paradoxne začlenil medzi druhoradých autorov „poesie ovčáckej“). Spolu s informáciami prvého Gavlovičovho vydavateľa a s niekoľkými strohými údajmi Jozefa Miloslava Hurbana v eseji *Slovensko a jeho život literárny*, resp. s príspevkami Jozefa Kohutha o Gavlovičovej kazateľskej zbierke a Jána Kvačalu o rukopise Školy kresťanskej, to začiatkom tridsiatych rokov 20. storočia predstavovalo celú „sumu“ literárnohistorického poznania pozoruhodného františkánskeho básnika a spisovateľa.

Práve neuspokojivá úroveň poznania Gavlovičových životných a tvorivých osudov motivovala vtedy 25 – 26-ročného Celestína Lepáčka k rozsiahlemu výskumu najprv v domácich a vzápätí i v zahraničných matrikách, archívoch a knižniciach.

Okolnosť, že jeho prvý „gavlovičovský“ príspevok vyšiel už vo výročnej správe františkánskeho gymnázia v Malackách za školský rok 1930/1931, potvrdzuje, že budúci literárny historik mal svoj bádateľský program premyslený a aspoň čiastočne sformulovaný najneskôr v druhom ročníku štúdia na filozofickej fakulte.

V Kotvanovom nekrológu¹ i v ďalšej literatúre sa uvádza, že literárnohistorickú orientáciu povzbudil u Lepáčka v Slovanskom seminári český profesor a rektor Univerzity Komenského v Bratislave Josef Hanuš (1862 – 1941). Lepáčekov vlastný názor na údajného inšpirátora jeho vedeckého záujmu o slovenskú literárnu minulosť nepoznáme. To, čo o Hanušovej bádateľskej činnosti zo začiatku tridsiatych rokov vieme, by však vari mohlo nasvedčovať, že záujem mladého študenta o kultúrne a literárne dejiny františkánskej rehole na Slovensku sledoval s istým pochopením a priazňou. Ešte v prvej polovici dvadsiatych rokov podnikal totiž Josef Hanuš na Slovensku výskum českých a slovenských tlačí 17. – 19. storočia. Svoje zistenia publikoval v niekoľkých knihopisných štúdiách, ktoré „cíleným výberom poněkud schematicky usilovali – stejně jako jeho instalační přednáška Dobrovský a Slovensko (1924) a rektorská řeč P. J. Šafařík o problému československém (1923) – uvést po vzoru J. Vlčka a A. Pražáka důkazy pro nepřetržitou duchovní a literární jednotu česko-slovenskou“². Potvrdzovanie tejto – v nových štátoprávných podmienkach najmä zo strany českej vedy programovo uplatňovanej – tézy spočívalo okrem iného v hľadaní českých predlôh slovenských slovesných pamiatok. Ako upozornil Václav Petrbok, Hanušove vcelku skromné slovákistické záujmy sa napodiv zameriavali skôr na literatúru katolíckeho kultúrneho okruhu, hoci práve táto časť slovenského písomníctva mohla „při soustředěnějším studiu (...) klást jeho tezi o nepřerванém vědomí jazykové, literární a kulturní jednoty slovenské a českomoravské více překážek...“³. Lepáčekov záujem o jednu z relevantných oblastí katolíckej literárnej kultúry nemusel byť preto u jeho univerzitného učiteľa nevítaný.

Editor nedávno vydaného výberu z Lepáčekovho diela – profesor Július Pašteka – zazlieva Hanušovi „neblahý“ metodologický (pozitivistický) vplyv na svojho poslucháča.⁴ Pre základný biografický a bibliografický výskum, na aký sa pri osvetľovaní Gavlovičovho života a osobnosti bolo treba podujat', však eventuálne metodologické inštrukcie profesora Hanuša nemuseli byť neužitočné. I keď jeho literárnohistoriografické dielo v českom ani v slovenskom prostredí „rozhodne neimponovalo“ (V. Petrbok) a v r. 1916 mu Arne Novák vyčítal nedostatok „umeleckej vnímavosti“, u popredných českých historikov Kamila Kroftu a Josefa Pekařa si jeho práce o počiatkoch českého národného obrozenia získali isté uznanie práve vďaka prehľadnému a vecne spoľahlivému zvládnutiu rozsiahleho pramenného materiálu.⁵ Nevyhnutné štádium heuristickej práce, ktorú musel Lepáček v tom čase vykonať, si vyžadovalo práve podobný postup. Treba pripo-

¹ KOTVAN, I.: Dr. Alojz Celestín Lepáček. (Nekrológ.) In: *Slovenská literatúra*, roč. 3, 1956, č. 1, s. 127 – 128.

² PETRBOK, V.: Josef Hanuš – historik české a slovenské literatury 17. a 18. století. In: *Príspevok k dejinám literárnovednej slovákistiky na FFUK v Bratislave*. Bratislava: FFUK, 2003, s. 51.

³ Tamtiež, s. 51 – 52.

⁴ PAŠTEKA, J.: Reholník Celestín Lepáček ako literárny historik. In: *Celestín Alojz Lepáček: Františkánsky prínos do slovenskej kultúry*. Bratislava: Serafín, 2005, s. 19.

⁵ Bližšie o tom píše PETRBOK, V.: C. d., s. 48.

menúť, že sa pritom neobmedzil výlučne na výskum Gavlovičovho života a diela. Pri prehľadávaní rádrových archívnych fondov a kláštorných knižníc sa mu podarilo odkryť aj dlho neznáme zjavy hudobných a vôbec kultúrnych dejín františkánskej rehole, o ktorých počas tridsiatych rokov 20. storočia (i neskôr) sústavne podával správy v príspevkoch publikovaných v českom Časopise katolíckeho duchovenstva a predovšetkým v periodiku slovenskej katolíckej inteligencie Kultúra.

Vráťme sa však k štúdiu Život a dielo Hugolína Gavloviča, ktorá na pokračovanie (i separátne) vychádzala v piatich výročných správach súkromného františkánskeho gymnázia v Malackách (za školské roky 1931/1932 – 1936/1937). Lepáček v nej publikoval najdôležitejšie výsledky – na začiatočníka naozaj dôkladného – archívneho prieskumu. Vďaka štúdiu czarnodunajeckých matrik (Poľsko) doplnil dovtedy neznáme dôležité biografické dáta o Gavlovičovi a o jeho rodičoch. V provinciálnom archíve sa mu pri štúdiu údajov o Gavlovičovom vstupe do františkánskej rehole podarilo zistiť cenný časový údaj o jeho včasnom „presídlení“ do oravského mestečka Trstená. Podľa údajov kroniky žilinského františkánskeho kláštora, do ktorej autor Vojtech Gazda zaznamenal aj Gavlovičove osobné spomienky na tamojšie pomery v druhej polovici dvadsiatych a koncom tridsiatych rokov 18. storočia, Lepáček zase aspoň čiastočne rekonštruoval údaje o jeho stredoškolských štúdiách.⁶ Na základe záznamov kroniky františkánskeho kláštora v Pruskom ozrejmil niektoré okolnosti Gavlovičovej pľúcnej choroby a spresnil obdobie jeho záverečného pôsobenia na dvore madočániovskej rodiny v Horovciach. Rovnako objasnil posledné štyri mesiace Gavlovičovho života a uviedol na pravú mieru nesprávne údaje o dátume i mieste jeho úmrtia a posledného odpočinku.⁷ Pravda, treba zároveň pripomenúť, že Lepáčkova interpretácia niektorých životopisných údajov zodpovedala dobovým možnostiam, resp. nebola vždy založená na prísnejšom kritickom hodnotení faktov. Vlastný Gavlovičov údaj o približne ročnom štúdiu na bližšie neurčenej škole v Žiline vzťahol napríklad na celé obdobie jeho štúdií, hoci na takéto tvrdenie nejestvovali vierohodné doklady.⁸ Okolnosť, že v zápise kláštornej kroniky sa ako účastníci Gavlovičovho pohrebu uvádzajú dvaja synovia „urodzenej panej“ z horovského kaštieľa Joanny Madočániovej (Madocsanyi), ho zase viedla k záveru (čo u nás patrí k najhúževnatejšie pretrvávajúcim literárnohistorickým legendám), že františkánsky básnik pôsobil v Horovciach aj ako vychovávateľ.⁹ I napriek ďalším podobným – dobovo príznačným – nedostatkom predstavujú Lepáčkove zistenia najdôležitejšiu a základnú bázu biografického výskumu Gavlovičovej osobnosti.

Systematický prieskum provinciálnych a kláštorných archívov i knižníc, ale aj farskej knižnice v Hornej Súči (bývalého pôsobiska vydavateľa Valaskej školy Michala Rešetku) umožnil Lepáčkovi postupne kompletizovať zoznam Gavlovičovej rukopisnej literárnej pozostalosti.¹⁰ Aj keď neskorší výskum autorstvo niektorých diel nepotvrdil,

⁶ Pozri aj GÁFRIKOVÁ, G.: Komentár. In: Hugolín Gavlovič: *Valaská škola mraviv stodola*. Bratislava: Veda, 1989, s. 756 – 758.

⁷ LEPÁČEK, C.: Život a dielo Hugolína Gavloviča. In: *Separát V. výročnej zprávy súkr. gymnázia v Malackách za šk. r. 1931/1932*, s. 10 – 11.

⁸ „Stredné školy skončil v Žiline“ (c. d., s. 7).

⁹ Pozri aj GÁFRIKOVÁ, G.: C. d., s. 760.

¹⁰ GÁFRIKOVÁ, G.: C. d., s. 763 – 764.

resp. spochybnil, výsledky Lepáčkovej bádateľskej práce boli mimoriadne cenné. Stačí uviesť, že počas druhej svetovej vojny boli v Poľsku zničené mnohé archívy a matriky.¹¹ „Barbarská noc“ a následná brutálna likvidácia kláštorných knižníc na Slovensku zase takmer definitívne zmietli stopy po viacerých – v tridsiatych rokoch 20. storočia ešte dostupných – Gavlovičových rukopisoch.

V štúdiu Život a dielo Hugolína Gavloviča podal Lepáček prvý súpis všetkých zistených Gavlovičových rukopisných diel vytvorených v predpisovnej slovenčine i po latinsky a bibliograficky, tematicky a obsahovo ich opísal a roztriedil do piatich kategórií (didakticko-pedagogické, asketické, vieroučné, kazateľské a prekladateľské práce). Svoje zistenia v niektorých prípadoch spresňoval a korigoval ešte v priebehu publikovania štúdie. Spočiatku nemal napríklad k dispozícii autograf Valaskej školy, ktorý po márnom hľadaní v domácich i v zahraničných knižniciach iróniou osudu považoval za stratený a musel sa opierať iba o Rešetkovo – zásahmi a úpravami skreslené – vydanie diela.¹² Až v r. 1936 sa od matičného referenta Stanislava Mečiara dozvedel, že originál skladby sa nachádza v zbierkach Matice slovenskej a požiadal o jeho zapožičanie.¹³ Po jeho preštudovaní uverejnil podrobný opis i korekciu viacerých svojich pôvodných domnienok a predpokladov.¹⁴

Jednotlivé kapitoly štúdie zároveň dokumentujú vývin Lepáčkových názorov na Gavlovičovo dielo, ktoré autor s postupne sa rozširujúcim poznaním dobového kultúrneho a literárneho kontextu spresňoval, dopĺňal a opravoval.

Najmä kapitoly publikované na začiatku tridsiatych rokov 20. storočia, teda ešte počas autorových vysokoškolských štúdií, sú zreteľne poznačené dobovo presadzovaným používaním pojmov „československá literatúra“ a „československý jazyk“¹⁵. V záverečnej časti štúdie, publikovanej vo výročnej správe za školský rok 1936/1937, kde Lepáček venoval pozornosť Gavlovičovmu jazyku, už podobnú terminológiu nenájdeme. Po piatich rokoch štúdia Gavlovičových textov vytvorených v jednom z variantov predpisovnej slovenčiny dospel k zisteniu, ktoré korešponduje s náhľadmi súčasnej historickej jazykovedy a literárnej histórie: „Jazyk Gavlovičov je v podstate slovenčina s veľmi silným vlivom živej reči súčasnej tých krajov, kde spisovateľ žil, zvlášť západného dialektu. Táto ľudová reč preniká všade, ale nie dôsledne. Naopak, nachádzame veľmi často kolísanie medzi tvarom knižným a tvarom ľudovým.“¹⁶

Dobovou úrovní poznania literárnohistorickej, resp. širšej kultúrohistorickej problematiky 18. storočia bolo poznačené aj Lepáčkovo hodnotenie Gavlovičovho diela,

¹¹ Počas študijnej cesty do Poľska v r. 1988 som už nemala možnosť overiť nijaký z Lepáčkom uvádzaných prameňov.

¹² LEPÁČEK, C.: Život a dielo P. Hugolína Gavloviča. In: *Separát VI. Výročnej zprávy súkr. gymnázia v Malackách za šk. r. 1932/1933*, s. 24 – 25.

¹³ Vysvitá to z Lepáčkovho listu Stanislavovi Mečiarovi zo dňa 7. apríla 1936 (SNK ALU, sign. 164 F 2).

¹⁴ LEPÁČEK, C.: Život a dielo P. Hugolína Gavloviča. VII. Rukopis „Walaskej školy“. In: *Separát X. výročnej zprávy súkr. gymnázia v Malackách za šk. r. 1936/1937*, s. 3 a n.

¹⁵ „Krasopisne, v jadrovej českoslovenčine, elegantnej latinčine napísal viac kníh“ (Život a dielo P. Hugolína Gavloviča. In: *Separát V. výročnej zprávy súkr. gymnázia v Malackách za šk. r. 1931/1932*, s. 11 – 12; zdôr. G. G.) a pod.

¹⁶ Život a dielo Hugolína Gavloviča, VIII. Jazyk Gavlovičov. In: *Separát X. výročnej zprávy súkr. gymnázia v Malackách za šk. r. 1936/1937*, s. 19.

predovšetkým Valaskej školy. Najmä v prvých kapitolách štúdie ho zaraďuje „k predným priekopníkom pokrokových myšlienok, nových názorov na Slovensku (...) ktorý svojimi didakticko-pedagogickými prácami pre ľud stal sa horlivým apoštolom, nadšeným hlásateľom osvietenských snáh“.

V úsilí zdôrazniť Gavlovičovú a vôbec františkánsku spätosť s ľudovým prostredím kládol Lepáček dosť jednostranný dôraz na tzv. ľudovosť jeho prejavu aj tam, kde autor evidentne vychádzal z Biblie, z dobovej lektúry a z umelých literárnych žánrov. Z tohto hľadiska nemožno dať Lepáčkovi celkom za pravdu ani v jeho polemike s Andrejom Mrázom, ktorý v knižnej štúdii Gavlovičova Škola kresťanská (1940) oprávne vyčítal časti slovenskej literárnej historiografie skresľujúci výklad Gavlovičovho diela najmä v súvislosti s jeho neadekvátne interpretovanou ľudovosťou.¹⁷ Lepáček si však v tom čase zároveň uvedomoval, že jeho bio-bibliografická štúdia o Gavlovičovi bola poznačená nedostatočnou znalosťou dobového kultúrneho a literárneho kontextu a najmä neuspokojivou úrovňou poznania domáceho barokového slovesného umenia. V úvode recenzie Mrázovej knihy totiž poznamenáva, že „najpálčivejšou otázkou našej literatúry je preskúmanie slovenských pamiatok zo XVII. a XVIII. storočia. Dokiaľ nebudeme mať prehľad o tomto úseku našich kultúrnych dejín, dotiaľ sa vždy budeme potackávať v bludisku neistoty a hádaniek v takom dôležitom období nášho literárneho života“¹⁸.

Málo žičlivé životné okolnosti spôsobili, že práve Gavlovičovmu životu a dielu nestihol Lepáček venovať pozornosť v podobnej knižnej monografii, akú v r. 1942 vydal o príslušníkovi staršej bernolákovej generácie Vojtechovi Šimkovi. Hoci táto práca predstavuje o čosi vyzretejšie postupy jeho literárnohistorickej metódy, náročný dobový literárny kritik Jozef Kútnik-Šmálov pravdivo poznamenal, že je predovšetkým „hromadením materiálu“. Hneď však dodal, že „pri takom nepovšimnutom a zanedbávanom úseku literárnych dejín Slovákov“ je postup, ktorý si autor zvolil, „jedine správny“ a vytvára predpoklady na to, aby sa mohlo „prikročiť k prácam syntetickejšim“.¹⁹ Nebola to prvá – i keď v tomto prípade – nepriama – výzva. S ambíciou syntetického spracovania dejín františkánskeho literárneho baroka sa začiatkom štyridsiatych rokov Celestín Lepáček netajil. „Ohlásil“ ju napríklad v spomínanej recenzii na Mrázovu prácu o Gavlovičovej Škole kresťanskej: „Celkové ocenenie Gavloviča a jeho miesto v barokovej literatúre slovenskej podám v syntetickej práci o františkánskom baroku literárnom na Slovensku.“

Syntézu očakávali aj vtedajšie odborné kruhy. V liste Stanislavovi Mečiarovi zo začiatku toho istého roku však píše: „Pán Baník v Bratislave mi rozprával, že ráčite čakať odo mňa rukopis o celej františkánskej tvorbe (...) Žiaľno, teraz o tom nemôže byť ani reči, lebo som zamestnaný až po uši riaditeľskou agendou, osvetovou a inou prácou. Na

¹⁷ LEPÁČEK, C.: (rec.) Andrej Mráz: Gavlovičova Škola kresťanská. Príspevok k slovenskému literárne-mu baroku. Vydala Učená spoločnosť slovenská. Bratislava, 1940. In: *Slovenské pohľady*, roč. 57, 1941, č. 2, s. 143 – 144.

¹⁸ LEPÁČEK, C.: C. d., s. 143.

¹⁹ KÚTNIK-ŠMÁLOV, J.: (rec.) Dr. Celestín Lepáček: Vojtech Šimko, spisovateľ Bernolákovej školy. In: *Kultúra*, roč. 14, 1942, s. 395 – 396.

vedeckú prácu nebýva toho času.²⁰ Žiaľ, času ostávalo skutočne málo, i keď autor neustával ani v pramennom výskume Gavlovičovej literárnej pozostalosti, ktorého výsledky stihol ešte publikovať v povojnovom vydaní Literárnohistorického zborníka Matice slovenskej (II – III, 1945–46).

Štúdia o Gavlovičovom živote a diele, publikovaná počas piatich rokov vo výročných správach malackého gymnázia, bola svojím spôsobom Lepáčkovým literárnohistorickým debutom a nesie veľa znakov autorovej nedostatočnej skúsenosti i dobovej úrovne slovenského literárnohistoriografického výskumu.²¹ Napriek tomu si ňou získal oprávnený kredit a uznanie. Pri všetkých čiastkových nedostatkoch otvoril novú kapitolu prístupu ku Gavlovičovej literárnej tvorbe a vyvolal o ňu vedecký záujem. Nebude príliš veľkým nadsadením, ak skonštatujeme, že jeho heuristický výskum stimuloval vznik takých zásadných gavlovičovských prác, akými sa stali štúdie Władysława Bobeka, Júliusa Heidenreicha a Andreja Mráza, nehovoriac o základnej pramennej báze, ktorú vytvoril pre ďalšie literárnohistorické bádanie. A to rozhodne nebolo a nie je málo.

Celestín Lepáček a jeho monografia o Vojtechovi Šimkovi

MILOSLAV VOJTECH, Filozofická fakulta UK, Bratislava

Osobnosť bernolákovského básnika Vojtecha Šimka (1759 – 1827) stála v slovenskej literárnej histórii vždy akosi na pokraji hlbšieho a intenzívnejšieho výskumného záujmu. Literárnohistorické syntézy venovali Šimkovmu pomerne rozsiahlemu literárnemu dielu prevažne okrajovú pozornosť, jeho význam zväčša devalvovali ideologicky predpojatými hodnoteniami a marginalizovali jeho relevantnosť a miesto v dejinách našej literatúry.¹ V tomto smere má monografia Celestína Lepáčka *Vojtech Šimko, spisovateľ Bernolákovej školy* (Martin, Matica slovenská, 1942), povedané bez akéhokoľvek zveličovania, priekopnícky význam.

²⁰ V liste Stanislavovi Mečiarovi zo dňa 13. 1. 1941 (SNK ALU, sign. 164 F 2).

²¹ Škoda, že aspoň v zredukovanej podobe nebola štúdia zahrnutá do výberu z Lepáčkovho diela vydaného v r. 2005 pod názvom *Františkánsky prínos do slovenskej kultúry* vo vydavateľstve Serafin (ed. Július Pašteka).

¹ Staršie literárnohistorické syntézy Šimkovu literárnu tvorbu nereflektujú vôbec, druhý zväzok tzv. akademických dejín slovenskej literatúry (PIŠÚT, M. – ROSENBAUM, K. – KOCHOL, V.: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava : Vydavateľstvo SAV, 1960) Šimkovu osobnosť pripomína len v súvislosti so sériou bernolákovských polemík, jeho rozsiahle básnické dielo nespomína. Prvou syntézou približujúcou existenciu Šimkových textov sú jednozväzkové *Dejiny slovenskej literatúry* (Bratislava : Osveta, 1960; autorský kolektív Ján Mišianik, Milan Pišút, Pavol Petrus, Ján Gregorec a Pavol Števček), charakterizujúce V. Šimka ako „oneskoreného barokového básnika“ (s. 134). Túto charakteristiku neskôr prebrali aj tzv. pedagogické dejiny slovenskej literatúry (MAZÁK, P. – GAŠPARÍK, M. – PIŠÚT, M. – PETRUS, P.: *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava : SPN, 1988). V týchto intenciách charakterizuje Šimkovu poéziu vo svojich *Dejinách slovenskej literatúry od stredoveku po súčasnosť* (Bratislava : Tatran, 1988) neskôr aj v *Dejinách slovenskej literatúry I*. (Bratislava : LIC, 1997) aj Stanislav Šmatlák.